

II, 244; *İzâhu'l-meknûn*, I, 131, 266, 381; II, 105, 275, 393, 516, 598; *Hedîyyetü'l-ʿarîfîn*, I, 125; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemeni's-sekâfi*, Kahire 1387/1967, IV, 191, 209-210, 212, 214, 244-247; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşʿetü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, bk. İndeks; Hüsnî Zeyne, *el-Akl ʿinde'l-Mu'tezile*, Beyrut 1978, s. 128; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 289, 290; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 389; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 340-393; a.mlf., *Fi'ilmî'l-keîâm*, Beyrut 1411/1991, III, 469; G. Monnot, *Islam et Religions*, Paris 1986, s. 74-75; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 634-647; Ahmed Es'ad, "Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ ez-Zeydî el-Mu'tezilî", *el-İctihâd*, sy. 10-11, Beyrut 1411/1991, s. 383-392; Ridvân Seyyid, "ed-Dâr ve'l-hicre ve aḥkâmühümâ ʿinde İbni'l-Murtazâ", a.e., sy. 12, Beyrut 1412/1991, s. 213-240; R. Strothmann – [G. R. Smith – J. R. Blackburn], "al-Mahdi li-Din Allâh Ahmad b. Yahyâ b. al-Murtaḍâ", *El²* (İng.), V, 1241; Şehîdî Sâlih, "Tefsîr ve Tefâsîr-i Şʿa", *DMT*, IV, 524.

MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-MUTAHHAR el-HİLLÎ

(bk. HİLLÎ, İbnü'l-Mutahhar).

İBNÜ'L-MU'TEMİR

(ابن المعتمر)

Ebû Attâb Mansûr b. el-Mu'temir
b. Abdillâh es-Sülemî el-Kûfî
(ö. 132/750)

Hadis hâfızı, tâbî.

Kûfe'de doğdu. İlk öğreniminden sonra 80 (700) yılı civarında hadis tahsiline başladı. Başta kraat ve fıkıh olmak üzere dinî ilimleri öğrendi. Ebû Vâil Şakik b. Seleme, Saîd b. Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî, Hasan-ı Basrî ve Mücâhid b. Cebr gibi tâbiilerden hadis rivayet etti. Ashaptan Enes b. Mâlik ile Kûfe'de yaşayan diğer bazı sahâbîleri görmüş olabileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte hocaları tâbiînden olduğu için onu tebeu't-tâbiînden sayanlar da vardır (İbn Hibbân, *Meşâhîru ʿulemâ'i'l-emşâr*, s. 166). İbnü'l-Mu'temir öğrenimini Kûfe'de tamamladı ve burada yaşadı. Ancak Hammâd b. Zeyd onu Mekke'de gördüğünü söylemektedir (Fesevî, II, 638, 788). Kendisinden Eyyûb es-Sahtiyânî, Ebû Hanîfe, Ma'mer b. Râşid, İbrâhîm b. Edhem, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Süfyân b. Uyeyne gibi pek çok âlim hadis öğrendi.

Muhammed el-Bâkır'a fikrî yakınlığı sebebiyle İbnü'l-Mu'temir'in Şiîliğe meyl

olduğu ileri sürülmüşse de bu konuda bir aşırılığı yoktu. İlim ve ibadet hayatına engel olabilecek her türlü meşguliyetten uzak durduğu bilinmekte, ancak Şiî âlimi İbn Şâzân en-Nisâbüri, onun Hişâm b. Abdülmelik'in güvenlik görevlilerinden biri olduğunu söylemektedir (*el-İzâh*, s. 91). Irak Emiri Yûsuf b. Ömer es-Sekafi, İbnü'l-Mu'temir'i istemediği halde Kûfe kadılığına tayin ettiyse de o, her çareye başvurarak iki ay içinde kendisini bu görevden azlettirmeyi başardı. İbnü'l-Mu'temir Kûfe'de vefat etti.

İbnü'l-Mu'temir, güçlü hâfızası ve sika oluşu bakımından Kûfe'de yetişen hadis âlimlerinin en meşhurlarından biridir. Hadisleri birbirine karıştırmaz ve tedlîs yapmazdı. Hadis öğrenirken çok titiz davranır, güvenilir olduğu bilinenlerin dışında hiç kimsenin rivayetine önem vermezdi. Bu sebeple onu ne adâlet ne de zabt yönünden tenkit eden oldu. Hadisleri yazmak yerine ezberlemeyi tercih eder, talebelerine de bunu tavsiye ederdi. Ancak yaşlanıp hâfızasının zayıfladığını ve bazı hadisleri unuttuğunu farkedince bunları yazmadığına pişman oldu. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbnü'l-Mu'temir'in 2000 civarında hadis naklettiği, ayrıca fıkıh ve kraat bilgisine sahip olduğu belirtilmektedir. İbnü'l-Mu'temir'in derin ilmi yanında süfliliğine ve zühdüne de işaret edilmekte, az yeme, az konuşma ve az uyuma prensiplerini titizlikle uyguladığı, çok ağladığı ve ömrünün sonlarına doğru gözlerine perde indiği kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Şalât", 401; Süfyân es-Sevrî, *Tefsîr*, Beyrut 1403/1983, s. 468-469; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 337; Yahyâ b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dimaşk 1405/1985, I, 119; İbn Şâzân en-Nisâbüri, *el-İzâh* (nşr. Celâleddin el-Hüseynî el-Urmevî), Tahrân 1395 hş., s. 91; İclî, *eş-Şikâat*, s. 440-441; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 208-209; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 174, 190, 637-638, 788, 796, 798; III, 13, 15; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 177-179; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, VII, 473-474; a.mlf., *Meşâhîru ʿulemâ'i'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 166; Kelâbâzî, *Ricâlü Şaḥîhi'l-Buḥârî*, II, 708; İbn Mençulâh el-Leysî, Beyrut 1407/1987, II, 254-255; Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 40-46; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), VII, 319-320; İbn Abdülhâdî, *ʿUlemâ'ü'l-ḥadîs*, I, 223-224; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, I, 142-143; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela*, V, 402-412; İbnü'l-Cezerî, *Ġayetü'n-Nihâye*, II, 314-315; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 312-315; Seyyid Ebû'l-Meâtî en-Nürî v.dğr., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 1412/1992, III, 171-173.

SALİH KARACABEY

İBNÜ'L-MU'TEZ

(ابن المعتز)

Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed
el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer
el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî
(ö. 296/908)

Abbâsî halifesi, edip,
münekkit ve şair.

23 Şâban 247'de (1 Kasım 861) hilâfet merkezi olan Sâmerâ şehrinde doğdu. Muntasır-Billâh döneminde veliahtlıkta azledilmiş olan babası Muhammed, Müstaîn-Billâh zamanında Sâmerâ'da üç yıl hapiste kaldıktan sonra Mu'tez-Billâh lakabıyla halife ilân edilmişti (866). Oğluna çok düşkün olan Mu'tez-Billâh onun adına dinar bastırdı. Eğitimi için özel hocalar tuttu. İlk derslerini bunlardan alan İbnü'l-Mu'tez, kardeşi İsmâil ile birlikte babası tarafından amcası Müeyyed-Billâh'ın azliyle veliaht tayin edildi (7 Receb 252/24 Temmuz 866). Babası 255'te (869) tahttan indirildi ve yerine geçen Muhtedî-Billâh tarafından atıldığı hapiste öldü. İbnü'l-Mu'tez, bu olaydan bir süre sonra babaannesi Kabîha ile birlikte Mekke'ye sürgüne gönderildi. Ardından da yeni halife ve amcası Mu'temid-Alellâh tarafından Sâmerâ'ya geri getirildi. Babaannesi İbnü'l-Mu'tezz'in eğitimiyle özel olarak ilgilendi. Ona zengin bir kütüphane tahsis etti; özel hocalar tutarak dil, tarih, lugat, aḥbâr, edebiyat, şiir, kelâm, astroloji, hadis ve fıkıh gibi alanlarda geniş bir kültüre sahip olma imkânı sağladı. İbnü'l-Mu'tez, Ahmed b. Saîd ed-Dimaşkî'den dil ve din ilimleri sahasında uzun yıllar istifade etti. Basra ve Kûfe dil mekteplerinin önde gelen simaları Müberred ile Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Ebû Ali İbn Afîl el-Anezî, Ebû Saîd İbn Hübeyre el-Esedî, İbn Ebû Fenen, Muhammed b. İmrân ed-Dabbî, tarihçi Belâzürî onun başta gelen hocalarındandır. İbnü'l-Mu'tez ayrıca, Sâmerâ'ya gelip kendisini ziyaret eden bedevîlerden de nâdir kullanılan lugat ve deyimlerle ata-sözü, özlü söz, nükteli hikâye ve fıkraları öğrenmeye çalıştı. Evinde düzenlediği ilim ve edebiyat meclislerine başta anılan hocaları olmak üzere zamanın ileri gelen âlim, edip ve şairleri katılıyordu. İlmî ve edebî toplantılara sık sık katılan Basra dil mektebi reisi Müberred her gelişinde birkaç gününü İbnü'l-Mu'tezz'in konağında geçirirdi. Bu meclislerin cazibesine kapılan Belâzürî onun hocaları arasına girmek için babaannesine başvurmuştu. Üstâdı Ahmed ed-Dimaşkî bu olayı duyunca güvenmiş, bunun üzerine İbnü'l-Mu'tez,